

Міністерство освіти і науки України
Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка
Філологічний факультет
Кафедра романо-германської філології

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
З ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ

Спеціальність 6.010100:
Педагогіка і методика середньої освіти.
Іноземна мова та література (англійська, німецька)

Полтава – 2007

З.М.Таран.

Навчальний посібник з дисципліни “Латинська мова” для студентів I курсу спеціальності “ Педагогіка і методика середньої освіти. Іноземна мова та література (англійська, німецька).”

– Полтава: ПДПУ, 2007. – с.

Навчальний посібник з дисципліни “Латинська мова укладені на кафедрі романо-германської філології Полтавського державноно університету імені В.Г.Короленка

Рецензенти:

Кононенко Володимир Володимирович - кандидат філологічних наук, завідувач кафедри романо-германської філології ПДПУ імені В.Г. Короленка

Дяченко Наталія Вікторівна - ст.викладач, завідувач кафедри іноземних мов “Відкритого міжнародного університету розвитку людини „Україна” Полтавського інституту економіки і права”

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри романо - германської філології ПДПУ ім. В.Г. Короленка, протокол № ____ від” ____ ” _____ 2007 року
Рекомендовано до друку вченою радою університету, протокол № ____ від “ ____ ” _____ 2007 року.

Навчальний посібник укладено для студентів філологічного факультету зі спеціальності “ Педагогіка і методика середньої освіти. Іноземна мова та література (англійська, німецька).”

Навчальний посібник складається зі вступу, де говориться про мету та завдання курсу, чотирнадцяти уроків з граматики та текстів для читання. Курс розрахований на 27 годин самостійної та 27 годин індивідуальної роботи.

Вступ

Курс “Латинська мова” є однією з тих обов’язкових дисциплін, які вивчаються на філологічних факультетах педагогічних університетів, як на стаціонарній, так і на заочній формі навчання. З розширенням міжнародних зв’язків України, швидко зростає необхідність у спеціалістах різного профілю, які б володіли іноземними мовами, базовим підґрунтям яких стала латинська мова. Такі вимоги є дійовим фактором соціально-економічного, науково-технічного та загальнокультурного прогресу суспільства.

Латинська мова є загальноосвітньою дисципліною для гуманітарних факультетів вищих учбових закладів, яка покликана розширювати лінгвістичний кругозір студентів, сприяти розвитку наукового підходу до сучасних європейських мов та одночасно надавати студентам деякі відомості з історії та культури античного світу. Завдання курсу полягає в тому, щоб ознайомити студентів з основними теоретичними питаннями з латинської мови та розвинути їхні практичні навички.

Згідно з типовою програмою з латинської мови для вищих навчальних закладів курс “Латинська мова” передбачає засвоєння студентами:

- фонетики, граматики та синтаксису;
- до 1000 лексичних одиниць та близько 100 латинських крилатих висловів та афоризмів;
- словникової форми всіх частин мови;
- часів систем інфекта та перфекта;

Студенти повиненні оволодіти практичними навичками:

- усного та писемного перекладу тексту фахового характеру;
- читати латинські адаптовані тексти;
- робити синтаксичний розбір речення та граматичний і морфологічний розбори слів у реченні.

Навчальний посібник з латинської мови призначена для студентів I-го курсу філологічного та соціально-гуманітарного факультетів, котрі вивчають іноземні мови. Уроки посібника включають основні граматичні явища, передбачені програмою з латинської мови для вищих навчальних закладів та вправи, що ілюструють вживання певного граматичного матеріалу з відповідними методичними вказівками. Більшість

вправ складається з крилатих висловів, вибраних з праць відомих вчених, творів української, російської, англійської, німецької та французької художньої літератури.

Більшість вправ складається з крилатих висловів, вибраних з праць відомих вчених, творів української, російської, англійської, німецької та французької художньої літератури. До посібника також включено добірку оригінальних текстів-уривків з творів римської класики та вірші прогресивного вітчизняного письменника початку ХУІІІ ст. Т. Прокоповича. Робота над текстами дозволяє повторити вивчений граматичний матеріал та розвивати вміння читати оригінальні латиномовні твори.

При самостійному опрацюванні граматичного матеріалу рекомендується вивчити основні відомості, подані в розробці та проробити відповідний матеріал з підручника латинської мови, що рекомендується програмою. При засвоєнні латинської лексики і вивченні її будови передбачається постійне співставлення латинських та іншомовних одиниць. Кожна вправа супроводжується методичними вказівками, які конкретизують завдання та визначають шляхи його виконання.

Опрацювання оригінальних текстів, яке є заключним етапом вивчення курсу, повинно сприяти повторенню пройденого граматичного матеріалу та навчити студентів практично застосовувати набуті знання при читанні художніх творів римських авторів. При роботі з текстами студентам рекомендується така послідовність: читання вголос, переклад, аналіз та пояснення певних граматичних явищ.

Латинська мова – це мова племені, яке жило на території Апеннінського півострова і заселяло область, звану Лаціум (Latinum), столицею якої було місто Рим (Roma).

Латини, чи римляни (така назва закріпилася за ними пізніше) Були дуже войовничими : поступово підкоряли сусідні племена, аж поки в їхніх руках не опинилася вся Італія.

На початку нашої ери, після численних завоювань поза межами пів острова, склалася величезна Римська імперія. Її кордони сягали: на заході — Атлантичного океану, на сході — Вірменії; північного побережжя Африки — на півдні і Британських островів — на півночі.

Мови підкорених племен і народів протягом майже п'яти століть (до падіння Римської імперії 476 року н. е.) зазнавали дуже сильного впливу латинської мови, — при

чому, не тільки як мови завойовників, а й завдяки впливові вищої римської культури, освіти, адміністрації.

Саме в цей час на основі латинської народно-розмовної мови (так званої вульгарної латини) виникають нові національні мови, які ми об'єднуємо сьогодні під назвою романські — італійська, іспанська, французька, румунська, португальська, тощо. Внаслідок тривалих контактів національні мови зазнали значного впливу латинської мови. Тому у лексиці всіх європейських мов є більша або менша кількість латинізмів. Найбільше їх, звичайно, у мовах романських: у французькій — 80-90%; італійській — 70-80% і т. д., з германських мов найбільше їх в англійській — до 75% .

Отже, історія більше ніж половини іншомовних слів фактично є історією слів латинських. Щоб свідомо засвоювати ці слова, треба знати їх значення в латині. Часто, знаючи одне латинське слово, можна здогадатися (принаймі з контексту) про значення кількох іншомовних.

Багато слів латинського походження є і в українській мові: студент, лаборант, доцент, професор, декан, аудиторія, лабораторія, абітурієнт та ін. Завдяки дуже чіткій і строго логічній побудові граматики, латинська мова не лише збагачує наші знання, а й розвиває уміння та навички логічного мислення. Латинська мова сприяє, таким чином, загальній освіті.

Читаючи іншомовну чи українську або російську художню літературу, ми часто натрапляємо на латинські крилаті вислови без перекладу й пояснень, нерідко навіть у газетах, розрахованих на найширшу аудиторію: «персона нон грата», «тера інкогніта», «воленс-ноленс», «альма-матер» і тому подібні. Для тих, хто не знає їхнього значення, вони ніби зайві. А тим часом крилаті вислови у стислій формі містять глибокий зміст, що розкривається лише після перекладу та з'ясування історичних умов виникнення кожного вислову зокрема.

Наведені у методичній розробці близько 300 латинських крилатих висловів, мудрість, простота і лаконізм яких дивують нас і сьогодні, не тільки сприятимуть вивченню латинської мови, а й допоможуть краще зрозуміти неповторний і вічно юний античний світ, який був колискою європейської цивілізації.

ЧАСТИНА I. ГРАМАТИКА

Урок 1	Графіка і фонетика.....	8
Урок 2	Іменник.....	9
Урок 3	Прикметник.....	11
Урок 4	Неправильні ступені порівняння прикметників. Прислівник.....	12
Урок 5	Займенник.....	14
Урок 6	Неправильне дієслово «esse»- (бути).....	16
Урок 7	Дієслово. Загальні відомості. Наказовий спосіб.....	18
Урок 8	Дійсний спосіб (Активний стан).....	20
Урок 9	Дійсний спосіб (Пасивний стан).....	21
Урок 10	Числівник.....	23
Урок 11	Умовний спосіб. Зведена таблиця придієслівних суфіксів.....	25
Урок 12	Інші форми дієслів.....	27
Урок 13	Синтаксичні звороти.....	29
Урок 14	Афіксальне словотворення.....	30

ЧАСТИНА II. ТЕКСТИ ДЛЯ ЧИТАННЯ

Проза.....		34
Римський календар.....		
Про царя Філіпа.....		35
Про Тезея.....		35
Про філософа.....		36
Про Леоніда.....		36
Про Олександра Великого.....		38
Про Філософа Діогена.....		38
М. Т. Ціцерон. Перша промова проти Катіліни.....		39
Г. Ю. Цезар. Нотатки про війну з галлами.....		39
Т. Прокопович. Лист до А.Г. Франке.....		41

Поезія.....	42
Н. Овідій. Пам'ятник	44
Ф. Горацій. До Мельпомени	44
Ф. Горацій. До Левконової	45
В. Катулл. До Ціцерона	45
М. Вергілій. Енеїда (Вступ)	45
Федр. Про зажерливість собаки	46
Федр. Про лисицю й виноград	46
Т. Прокопович. На захист Галілея	46

Частина I. ГРАМАТИКА

Урок I

ГРАФІКА І ФОНЕТИКА

Латинський алфавіт знає кожний, хто вивчав англійську мову. Він складає 23 літер: Aa (а), Bb (б), Cc (к), Dd (д), Ee (е), Ff (ф), Gg («г» рос.), Hh (г), Ii (і), Ll (л), Mm (м), Nn (н), Oo (о), Pp (п), Qq (ку), Rr (р), Ss (с), Tt (т), Uu (у), Vv (в), Xx (кс), Yy (і), Zz (з).

Голосні звуки поділяються на довгі та короткі. Довгий звук (позначають знаком —) у двічі довший від короткого (позначають знаком ____). Сьогодні при читанні латинських текстів довготи чи короткості звуків не дотримуються.

Голосна «і» на початку слова перед іншою голосною; та всередині слова між двома голосними, вимовляється як (й). Напр.: іануа (йа'нуа)- «двері», маіор (ма'йор) – «більший».

Приголосна «q» вживається лише в сполученні з «u» і разом вони вимовляються як (кв). Напр.: aqua (аква) – «вода».

Д и ф т о н г и – графічно відображені дві голосні, що вимовляються як один звук. Це «ae» та «oe», які вимовляються як (е). Напр.: saepe (сепе) – «часто», (комедіа) – «комедія». Якщо треба читати кожну голосну окрему, то над другою ставлять дві крапки. Напр.: aēr (аер) – «повітря», poëta (поета) – «поет».

Буквосполучення «ngu» перед голосною переважно читається як (нгв).
Напр.: lingua (лінгва) – «мова»; а «su» - як (св). Напр.: «consuetudio» (консветудо) – «звичка»; «ch» читають як (х) : schola (схольа) – «школа»;

«ph» _____ (ф): philosophia (філософія) – «філолософія»;

«th» _____ (т): thesa (тека) – «футляр, ящик»;

«rh» _____ (р) : rhitmus (рітмус) – «ритм, розмір».

Вживання літер «у», «z» та сполучень «ch», «ph», «th», «rh» у словах свідчить про грецьке походження цих слів.

Вправа I. Прочитайте слова, дотримуючись правил вимови. Пригадайте похідні від них у рідній та англійській мові:

1. corpus, 2. lex, 3. rex, 4. lingua, 5. niger, 6. laborare, 7. studere, 8. color, 9. familie, 10. filius, 11. filia, 12. fama, 13. schola, 14. tabula, 15. memoria, 16. stella, 17. astrur, 18. nauta, 19. liber, 20. albus, 21. mutare, 22. mandare, 23. manus, 24. ornare, 25. mater, 26. pater, 27. frater, 28. vita, 29. Ianuarius, 30. Februarius, 31. Martius, 32. Aprilis, 33. Mais, 34. Iunius, 35. Iulius, 36. Augustus, 37. September, 38. October, 39. November, 40. December, 41. Sol, 42. Terra, 43. Venus, 44. Juppiter, 45. Luna, 46. Italia, 47. Graecia, 48. Aegyptus, 49. Hispania, 50. Scythia, 51. Britannia, 52. Roma.

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Скільки літер в латинському алфавіті?
2. Як вимовляється голосна «і» на початку слова перед іншою голосною та всередині слова між двома голосними?
3. Як читається буквосполучення «qu» ?
4. Які дифтонги є в латинській мові?
5. Як визначити короткість та довготу складу?
6. Де ставиться наголос у латинських словах?

Урок 2

ІМЕННИК

Іменник у латинській мові має:

два числа:	Singularis (Sing.)	—однина
	Pluralis (Pl.)	—множина

три роди:	Masculinum (m)	— чоловічий
	Femininum (f)	— жіночий
	Neutrum (n)	— середній
п'ять відмінків:	Nominativus (Nom.)	— називний
	Genetivus (Gen.)	— родовий
	Dativus (Dat.)	— давальний
	Accusativus (Acc.)	— знахідний
	Ablativus (Abl.)	— орудний, місцевий

Всі іменники розділяють на п'ять відмін, залежно від того, які закінчення вони мають в Gen. Sing. (родовому відмінкові однини)

I-а відміна має — ae

II-а відміна має — i

III-а відміна має — is

IV-а відміна має — us

V-а відміна має — ei

У словнику іменники записуються так: повністю називний відмінок однини, закінчення родового однини, скорочено рід іменника та його переклад. Напр.: aqua, ae (f) — «вода», dene, ntis (m) — «зуб».

Щоб провідмінити іменник, треба мати : 1) основу іменника, 2) відмінкові закінчення. Основу знаходять, відкинувши закінчення родового відмінка однини напр.: aquae – осн. aqu; dentis – осн. dent.

Відмінкові закінчення (зведена таблиця)

		I	II	III	IV	V
Sing.	Nom.	a	us, um		us	es
	Gen.	ae	i	is	us	ei
	Dat.	ae	o	i	ui	ei
	Acc.	am	um	em	um	em
	Abl.	a	o	e (i)	u	e

Plur.	Nom.	ae	i, a	es, a (ia)	us	es
	Gen.	arum	orum	um (ium)	uum	erum
	Dat.	is	is	îbus	îbus	ebus
	Acc.	as	os, a	es, a (ia)	us	es
	Abl.	is	is	îbus	îbus	ebus

В п р а в а 2. Визначте відмінок і число іменників, а також їхню відміну; перекладіть речення на рідну мову:

1. Historia est magistra vitae. 2. Est modus in rebus. 3. Dura lex, sed lex. 4. Per aspera ad astra. 5. O tempora, o mores. 6. In vino veritas (In vino feritas). 7. Homo homini lupus est. (Homo homini deus est). 8. Ignorantia non est argumentum. 9. Margaritas ante porpos. 10. Amicus Plato, sed magis amica veritas. 11. Nulla dies sine linea. 12. Periculum in mora. 13. Panem et circenses! 14. Repetitio est mater studiorum. 15. Verba et voces. 16. Veritas magis amicitiae. 17. Lacaena filio; “Aut cum scuto”, inquit, “aut in scuto”. 18. Imago animi vultus est. 19. Argumentum ad crumenam. 20. In cauda venenum. 21. Qualis rex, talis grex. 22. Mars non Mysis amicus. 23. Modicus cibi medicus sibi. 24. Medicina soror philosophiae. 25. Contra vim mortis non est medicamen in hortis. 26. Otia post negotia.

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Скільки відмін іменників у латинській мові та як їх розпізнають?
2. Як записуються іменники у словнику?
3. Як знаходять основу іменника?
4. Назвати відмінкові закінчення іменників.

Урок 3

ПРИКМЕТНИК

Прикметники поділяються на дві групи. До першої групи належать прикметники на -us (-er), -a, -m (відповідно, на чоловічий, жіночий та середній рід). Напр.: bonus, a, um – «гарний, а, е»; albus, a um – «білий, а, е»; niger, gra, grum – «чорний, а, е».

Відмінюються прикметники чоловічого та середнього роду за II-ю відміною іменників, жіночого — за I-ю відміною іменників.

До другої групи відносяться прикметники на «-er, -is, -e», напр.: *acer, acris, acre* — «гострий, а, е»; на «-is, -e» (-is)- для чоловічого та жіночого, «-e» для середнього роду). Напр.: *brevie, e* – «короткий, а, е»; на «х» або «-s» (однаково на всі три роди). Напр.: *felix* (род. відмінок – *felicis*) «щасливий, а, е».

Усі прикметники цієї групи в Gen. Sing. мають закінчення –is, а тому відмінюються за III-ю відміною іменників. У реченні прикметники узгоджуються з іменниками.

С т у п е н і п о р і в н я н н я

Розрізняють три ступені порівняння прикметників:

Gradus Positivus	звичайний ступінь
Gradus Comparativus	нищий ступінь
Gradus Superlativus	найвищий ступінь

У словнику прикметники записуються у звичайному ступені.

Gr. Comparativus характеризується суфіксом –ior, -ius (-ior на чоловічий та жіночий рід, -ius на середній, який додається до основи прикметника. Напр.: *albior, ius* — «більший, а, е»; *nigerior, fus* — «чорніший, а, е». Відмінюються прикметники вищого ступеня за III-ю відміною іменників. Gr. Superlativus характеризується суфіксом –issim, або кінцевим елементом –errim, illim.: *albissimus, a, um* – «найбільший, а, е», *nigerrimus, a, um* – «найчорніший, а, е».

У найвищому ступені прикметники відмінюються так само, як прикметники звичайного ступеня – за I-ю та II-ю відміною іменників.

В п р а в а 3. Визначте, до якої групи відноситься той чи інший прикметник у реченні, його ступінь, відмінок і число; перекладіть речення на рідну мову:

1. *Ars longa, vita brevis.*
2. *Mens sana in corpore sano.*
3. *O marte pulchra, filia pulchrior!*
4. *O sancta simplicitas!*
5. *O fallacem hominum spem.*
6. *Tabula rasa.*
7. *Terra incognita.*
8. *Omnia praeclara rara.*
9. *Novissima verba.*
10. *Sanctum sanctorum.*
11. *Talis pater, talis filius.*
12. *Tot capita, tot sensus.*
13. *Aetas dulcissima adolescentia est.*
14. *Homini cibus utilissimus est simplex.*
15. *Honesta vita beata est.*
16. *Honesta mors turpi vita potior.*
17. *Vitae brevis est cursus, gloriae sempiternus.*
18. *Vita rustica et honestissima est.*
19. *Dum licet, in rebus iucundis vive beatus.*
20. *Gravissimum est imperium consuetudinis.*
- 21.

Consuetudinis magna vis est. 22. Sera numquam est ad bonos mores via. 23. Turpis avis, proprium quae foedat stercore nidum. 24. Vae victis! 25. Homo quadratus.

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Які прикметники належать до I-ї групи?
2. Назвіть прикметники, що належать до II-ї групи.
3. Як відмінюються прикметники?
4. Поясніть утворення вищого ступеня.
5. Як утворюється найвищий ступінь?

Урок 4

Н е п р а в и л ь н і с т у п е н і п о р і в н я н н я

Positivus	Comparativus	Superlativus
bonus, a, um (гарний)	-melior, melius	-optimus, a, um
malus, a, um (поганий)	-peior, peius	-pessimus, a, um
magnus, a, um (великий)	-maior, maius	-maximus, a, um
parvus, a, um (малий)	-minor, minus	-minimus, a, um
multus, a, um (численний)	-plus	-plurimus, a, um

П Р И С Л І В Н И К

Для прислівника характерне закінчення – «е» (-o), якщо його утворено від прикметника I-ї групи; та закінчення –iter (-ter), якщо прислівник утворено від прикметника II-ї групи. Напр.: *latus, a, um* (широкий) – *late* (широко) ; *ragus, a, um* (рідкісний) – *rago* (рідко) ; *fortis, e* (хоробрий) – *fortiter* (хоробро).

Прислівником може бути і прикметник середнього роду в Acc. Sing. Напр.: *multum*- «багато» від прикметника *multus, a, um*- «численний».

Вищий ступінь утворюється за допомогою закінчення «-ius», а найвищий, — за допомогою суфікса – «issim». Напр.: *late-latius-latissime*; *fortiter- fortius-fortissime*.

В п р а в а 4 . Визначте ступінь порівняння прислівків та від якої групи прикметників вони утворені. Перекладіть речення на рідну мову :

1. Domus propriis domus optima. 2. Caseus et panis sunt optima fercula sanis. 3. Honestra mors melior est, quam vita turpis. 4. Malus bonum ubi se simulat, tunc est pessimus. 5. Melior est certus pax quam sperata victoria. 6. Ubi bene, ibi patria. 7. Facile omnes, cum valemus, recta consilia aegrotis damus. 8. Bis dat, qui cito dat. 9. Invite data non sunt grata. 10. Facilius est dicere, quam agere. 11. Venit more velociter, rapit nos atrociter. 12. Aeternum vale! 13. Qui bene amat, bene castigat. 14. Varium et mutabile semper. 15. Mos erat Spartanis breviter respondere, fortiter pugnare, patienter et costanter labores tolerare, honeste vivere. 16. Tunc malum est tacere multum, quam malum est multum loqui. 17. Plenus venter non studet libenter. 18. Citius, altius, fortius. 19. Bona valetudo melior est quam maxime divitiae.

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Перелічіть латинські прикметники, ступені порівняння яких утворюються неправильно.
2. Назвіть ступені порівняння цих прикметників.
3. Як утворюються прислівники від I-ї та II-ї групи прикметників?
4. Які закінчення додаються у вищому ступені?
5. Як утворюється найвищий ступінь прислівників?

Урок 5

З А Й М Е Н Н И К

I. Особові : ego –«я» , tu –«ти» , nos –«ми» , vos –«ви» .(3-ю особу замінюють вказівні займенники).

I-а особа

Singularis		Pluralis	
Nom.	ego -я	nos	-ми
Gen.	mei -мене	nostri	-нас
Dat.	mihi -мені	nobis	-нам
Acc.	me -мене	nos	-нас
Abl.	me -(зі) мною	nobis	-(з) нами

2-а особа

Singularis		Pluralis		
Nom.	tu	-ти	vos	-ви
Gen.	tui	-тебе	vestri	-вас
Dat.	tibi	-тобі	vobis	-вам
Acc.	te	-тебе	vos	-вас
Abl.	te	-(3) тобою	vobis	-(3) вами

1. Присвійні:

meus, a, um	-мій	noster, tra, trum	-наш
tuus, a, um	-твій	vester, tra, trum	-ваш
suus, a, um	-свій	sui, ae, a	-свої

Відмінюються як прикметники І-ї групи. (див. «Прикметник»).

3. Вказівні:

hic, haec, hoc	-цей
iste, ista, istud	-той
ille, illa, illud	-той (аж той)
ipse, ipsa, ipsum	-сам
is, ea, id	-він (цей)
idem, eadem, idem	-той самий

4. Відносні:

qui, quae, quod -котрий (який)

5. Неозначені:

nemo - ніхто, nihil - ніщо

6. Зворотні:

sui- себе, sibi- собі, se - себе (з собою)

Примітка. Відмінювання займенників вказівних, відносних та неозначених. Див.

Підручник : Ю.Ф. Мушак, «Латинська мова», Львів, 1964, стор. 77-80.

В п р а в а 5 . Визначте групу кожного займенника та його відмінок і число.

Перекладіть речення на рідну мову:

1. Habent sua fata libelli. 2. Homo sum: humani nihili a me alienum puto. 3. Non bis in idem. 4. De mortuis aut bene aut nihil. 5. Omnia mea mecum porto. 6. Nosce te ipsum. 7. Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra. 8. Vita sine libertate, nihil. 9. Amoris vulnus idem sanat, qui facit. 10. Quae tua sunt, tibi habe; quae mea, redde mihi. 11. Etiamsi omnes, ego non. 12. Hodie mihi cras tibi. 13. Partia nostra vita nobis carior. 14. Duo si faciunt idem, non est idem. 15. Medice, cura te ipsum! 16. Et tu Brutus contra me! 17. Nil sine magno vita labore dedit mortalibus. 18. Quod in corde sobril, id in ore ebrii. 19. Nemo patrum, quia magna est amat, sed quia aus. 20. Aliena nobis, nostra plus aliis placent. 21. Nemo diu gaudet, qui bellum incepit iniquum. 22. De Demosthene ac Cicerone dictum est illi posse de mini buie nihil poese addi.

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Назвіть особові займенники.
2. Провідмінійте ці займенники.
3. Назвіть присвійні займенники.
4. Перелічіть вказівні займенники.
5. Які займенники є ще в латинській мові?

Урок 6

НЕПРАВИЛЬНЕ ДІЄСЛОВО “esse” — (бути)

Indicativus		(дійсний спосіб)	
Praesens		Perfectum	
sum	sumus	fui	fuimus
es	estis	fuisti	fuistis
est	sunt	fuit	fuerunt
Imperfectum		Plusquamperfectum	
eram	eramus	fueram	fueramus
eras	eratis	fueras	Fueratis
erat	erant	fuerat	fuerant

Futurum I

ero	erīmus
eris	erītis
erit	erunt

Futurum II

fueo	fuerīmus
fueris	fuerītis
fuerit	fuerint

Coniunctivus (умовний спосіб)

Praesens

sim	simus
sis	sitis
sit	sint

Perfectum

fuerim	fuerīmus
fueris	fuerītis
fuerit	fuerint

Imperfectum

essem	essemus
esses	essetis
essent	essent

Plusquamperfectum

fuissem	fuissemus
fuiesses	fuissetis
fuisset	fuisissent

Imperativus (наказовий спосіб)

Praesens

Sing.	es!
Plur.	este!

Futurum I

esto!
estote!

Вправа 6. Визначте особу, число, час і спосіб неправильного дієслова. Перекладіть речення на рідну мову:

1. Non sum qualis eram.
2. Sint ut sunt aut non sint.
3. Lingua latina diu apud populos Europae in magno usu fuit.
4. Sit tibi terra levis.
5. Stultorum numeros est infinitivus.
6. Repetitio est mater studiorum.
7. Notum est quania fuerit eloquentia Demosthenis.
8. Lacedaemonii non interrogabent, quot essent hoetes, sed ubi essent.
9. Si sapis, sis apis.
10. Homīnes sumus.
11. Omnium rerum homo mensurs est.
12. Nemo sine vitio est.
13. Vitia erunt, donec homīnes.
14. Aegro dum anīma est, spes est.
15. Vita sine littērie moro est.
16. Bonorum vita vacua est metu.
17. Sine amicitia vita est nulla.
18. Vita rustīeu parsimoniae, diligentiae, iustitiae magistra est.
19. Consuetudo est altēra natura.
20. Patria

est, ubicumque est bene. 21. Fasces sunt fasces. 22. Antiquae amor cancer cat.
23. Parva sunt foris arma, nisi est consilium domi.

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Провідмінійте слово „esse“ в Praesens Indicativus та Coniunctivus.
2. Назвіть форми дієслова в дійсного й умовного способу.
3. Провідмінійте дієслово в Perfectum обох способів.
4. Яка різниця між Perfectum і Plusquamperfectum в Indicativus та Coniunctivus?
5. Чим відрізняється Futurum I від Futurum II?

Урок 7

Д І Є С Л О В О

В латинській мові дієслово, крім інфінітива, має:

1). Три способи	Persona Prima	- перша особа
	Persona Secunda	- друга особа
	Persona Tertia	- третя особа
2). Два числа	Numĕrus Singularis	- однина
	Numĕrus Pluralis	- множина
3). Три способи	Imperativus	- наказовий
	Indicativus	- дійсний
	Coniunctivus	- умовний
4). Два стани	Activum	- активний
	Passivum	- пасивний
5). Шість часів	Praesens	- теперішній
	Imperfectum	- минулий (недоконаний вид)
	Perfectum	- минулий (доконаний вид)
	Plusquamperfectum	- минулий (давноминулий)

Дієслова поділяють на чотири дієвідміни, в залежності від того, які закінчення вони мають у інфінітиві (Infinitivus).

О с н о в и д і є с л о в а

Для утворення тих чи інших форм дієслова потрібні три основи: *презенс*, *перфект*, *супін*.

Основу *презент* знаходять, відкинувши від інфінітива закінчення *-re* (в III –й дієвідміні *-ĕre*). Напр.: *parare*- „приготовляти”, основа презент буде *para-*.

Щоб знайти основу *перфекта*, треба до вже знайденої основи *презенс* додати літеру *-v*. Напр.: *para*+ *v* = *parav-*; а *супін*- замінивши літеру *-v* на *-t*. *para* (*v*) + *t* = *parat-*. Якщо основи *перфекта* та *супіну* таким способом знайти не можна, тоді вони подаються в дужках. Напр.: *scribere* (*scrips*, *script*) — „писати”.

П р и м і т к а . У словниках переважно подаються чотири форми дієслова (часто лише закінчення). Напр.: *habeo*, *-bui*, *bitum*, *-ere*. Тут основу *презент* знаходять, відкинувши від інфінітива (стоїть на 4-му місці) закінчення *„-re“* (в третій дієвідміні *„-ĕre“*); основу *перфекта* – відкинувши від 2-ї форми запису закінчення *„-i”*; основу *супін* – відкинувши від 3-ї форми запису закінчення *„-um“*. Так, у дієслові *habeo*, *-bui*, *-bitum*, *-ere* основа *презенс*- *„habe“*, основа *перфекта* – *„habu“*, основу *супіну*- *„habit“*.

Інколи у словнику подається лише одна форма дієслова, а поруч стоїть цифра, що означає закінчення інфінітива тієї чи іншої дієвідміни. Всі три основи тут знаходять за інфінітивом, згідно з правилом про знаходження основ.

С П О С О Б И Д І Є С Л І В

1. I m p e r a t i v u s

Наказова форма в латинській мові, як і в рідній, вживається лише в другій особі однини та множини.

Однину утворюють, відкинувши від інфінітива закінчення *„-re“*, а множину додавши до однини закінчення *„-te“*. Напр.: *audire*, *legere*. Однина буде *audi!* – „слухай!”, *lege!* – „читай!” Множина: *audite!* – „слухайте!”, *legite!* – „читайте!”

В п р а в а 7 . Визначте форми дієслів та їх основи у реченнях.

Зробіть переклад речень на рідну мову:

1. Divide et impera! 2. Vale, valetе! 3. N.B! (=Nota bene!) 4. Vide audi et tace, si vis vivere in pace. 5. Hic Rhodus, hic salta! 6. Errare humanum est; stultum est in errore perseverare. 7. Amicum laedere ne ioco quidem licet. 8. Albo lapillo diem notare. 9. Iurare in verba magistri. 10. Fide, sed cui, vide! 11. Maesta, animo! 12. Tenere lupum auribus. 13. Vade mecum. 14. Legere et non intellegere neglegere est. 15. Non vivere, sed valere vita est. 16. Est medicina triplex: servare, cavere, mederi. 17. Vivere est cogitare. 18. Vivere militare est. 19. Pacem cum hominibus bellum cum vitis habe! 20. Nolite mittere margaritas ante porcos. 21. Si vis pacem, para bellum. 22. Aequam memento servare mentem.

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Назвіть по-латині дійсний , умовний та наказовий способи.
2. Скільки часів у латинській мові та як вони називаються?
3. Як розпізнають дієвідміни?
4. Що треба мати для утворення дієслівних форм?
5. Як знаходять основи дієслів?
6. Поясніть утворення наказового способу.

Урок 8

2 . I n d i c a t i v u s

A c t i v u m . Спільними для всіх часів (крім Perfectum) в особові закінчення:

Singularis		Pluralis
I-а особа	-o (m)	-mus
II-а особа	-s	-tis
III-я особа	-t	-nt

Для трьох часів в Praesens , Imperfectum, Futurum I спільною є також основа презенс. Різняться часи між собою тим, що у особові закінчення додаються до основи безпосередньо; у Imperfectum виступає ще суфікс „-ba“; у Futurum I – суфікси „-e“ або „-b“ (з будь-якою голосною, крім „a „).

Для інших трьох часів : Perfectum, Plusquamperfectum та Futurum II спільною є основа перфект. У Perfectum особові закінчення (у однині: -i, -isti, -it; у множині: -imus, -istis, -erunt) додаються до основи безпосередньо; у Plusquamperfectum виступає суфікс, “-era“ а в Futurum II - суфікс „-eri“.

В п р а в а 8 . Визначте особу, число і час дієслів та перекладіть речення на рідну мову:

1. Gutta cavat lapidem. 2. Amici, diem perdidit. 3. Veni, vidi, vici. 4. Cogito, ergo, sum.
5. Verba volant, scripta manent. 6. Veritas odium parit. 7. Qui scribit bis legit. 8. Saepe viri fallunt, tenerae non saepe puellae. 9. Homo locum ornat, non hominem locus. 10. Honores mutant mores (sed rare in meliores).
11. Vim vi repellere licet. 12. Finis coronat opus. 13. Nemo nostrum amico in rebus adversis auxilium negabit. 14. Asinus asinum fricat. 15. Piscem natate doces. 16. Barba non facit philosophum. 17. Non tibi per ventos assa columba venit. 18. Non scholae sed vitae discimus. 19. Dum spiro, spero. 20. Qui non proficit, deficit. 21. Dimidium facti, qui bene coepit, habet. 22. Ignavia corpus hebetat, labor firmat; illa maturam senectutem hic longam adolescentiam reddit. 23. Qui gladio ferit, gladio perit. 24. Medicus curat, natura sanat. 25. Quae medicamenta non sanant, ferrum sanat; quae ferrum non sanat, ignis sanat; quae vero ignis non sanat, insanabilia putare oportet. 26. Urbes constituit aetas, hora dissolvit.

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Назвіть особові закінчення дієслів у активному стані (крім perfectum).
2. Які особові закінчення має Perfectum Activi?
3. Що є спільним для часів Praesens, Imperfectum та Futurum I ?
4. Яка між ними різниця?
5. Що є спільним для часів Perfectum, Plusquamperfectum, Futurum II?

P a s s i v u m . Спільними для Praesens, Imperfectum та Futurum I є особові закінчення:

Singularis		Pluralis
I- а особа	- r (or)	- mur
II- а особа	- ris	- mini
III- я особа	- tur	- ntur

Для цих трьох часів спільною є також основа презенс. Розрізняють часи, як і в активі по суфіксах. (Див. Activum)

Perfectum, Plusquamperfectum, Futurum II у пасиві складні. Для їх утворення потрібен дієприкметник минулого часу пасивного стану та допоміжне дієслово — esse „бути“.

Дієприкметник (Participium Perfecti Passivi) утворюють, додавши до основи супін закінчення у однині: „-us, -a, -um“ (на кожний рід окремо), а у множині: „-i, -ae, -a“. Наприклад, якщо у дієслові legere (leg, lect) — „читати“, основа супін -lect, то дієприкметник у однині буде lectus, a, um – „прочитаний, а, е“; у множині lecti,ae, a – „прочитані“. Дієприкметники по особах не змінюються. Про особу говорить допоміжне дієслово „esse“.

Утворення часів відбувається шляхом приєднання допоміжного дієслова до дієприкметника, а саме:

Perfectum = дієприкметник + esse в Praesens

Напр.: lectus est — прочитаний є (він, вона, воно)

Plusquamperfectum = дієприкметник + esse в Imperfectum

Напр.: lectus erat — прочитаний був (він, вона, воно)

Futurum II = дієприкметник + esse в Futurum I

Напр.: lectus erit — прочитаний буде (він, вона, воно)

В п р а в а 9 . Знайдіть дієслова, що стоять у пасиві; визначте їхню особу, число і час. Перекладіть речення на рідну мову:

1. Poëtae nascuntur, oratores fiunt. 2. Par pari refertur. 3. Alea iacta est. 4. Plaudite, cives, plaudite, amici, finita est comoedia. 5. Maxima debetur puero reverentia. 6. Concordia

parvae montes, nascetur ridiculus mus. 8. Solus cum sola non cogitabuntur orare

“Pater noster”. К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Назвати особові закінчення у пасиві, спільні для Praesens , Imperfectum та Futurum I.

2. Що є спільним для цих трьох часів у пасиві?

3. Як розрізняють часи?

4. Як утворюються часи Perfectum, Plusquamperfectum, Futurum II у пасиві?

Урок 10

Ч И С Л І В Н И К

Кількісні			Порядкові
1.	I	unus, a, um	primus, a, um
2.	II	duo, ae, o	secundus, a, um
3.	III	tres, tria	tertius, a, um
4.	IV	quattuor	quartus, a, um
5.	V	quinque	quintus, a, um
6.	VI	sex	sextus, a, um
7.	VII	septem	septimus, a, um
8.	VIII	octo	octavus, a, um
9.	IX	novem	nonus, a, um
10.	X	decem	decimus, a, um
11.	XI	undecim	undecimus, a, um
12.	XII	duodecim	duodecimus, a, um
13.	XIII	tredecim	tertius decimus, a, um
14.	XIV	quattuordecim	quartus decimus, a, um
15.	XV	quindecim	quintus decimus, a, um
16.	XVI	sedecim	sextus decimus, a, um
17.	XVII	septendecim	septimus decimus, a, um
18.	XVIII	duodeviginti	duodevicesimus, a, um
19.	XIX	undeviginti	undevicesimus, a, um

23			
20.	XX	viginti	vicesimus, a, um
21.	XXI	unus et viginti	unus et vicesimus, a, um
28.	XXVIII	duodetriginta	duodetricesimus, a, um
29.	XXIX	undertriginta	undetricesimus, a, um
30.	XXX	triginta	tricesimus, a, um
40.	XL	quadraginta	quadragesimus, a, um
50.	L	quingquaginta	quingquagesimus, a, um
60.	LX	sexaginta	sexagesimus, a, um
70.	LXX	septuaginta	septuagesimus, a, um
80.	LXXX	octoginta	octogesimus, a, um
90.	XC	nonaginta	nonagesimus, a, um
100.	C	centum	centesimus, a, um
200.	CC	decenti, ae, a	ducentesimus, a, um
300.	CCC	trecenti, ae, a	trecentesimus, a, um
400.	CD	quadringenti, ae, a	quadringentesimus, a, um
500.	D	quingenti, ae, a	quingentesimus, a, um
600.	DC	sescenti, ae, a	sescentesimus, a, um
700.	DCC	septingenti, ae, a	septingentesimus, a, um
800.	DCCC	octingenti, ae, a	octingentesimus, a, um
900.	CM	nongenti, ae, a	nongentesimus, a, um
1000.	M	mille	millesimus, a, um
2000.	MM	duo milia	bis millesimus

(Відмінювання числівників 1, 2, 3 див. підручник : Ю. Ф. Мушак, Латинська мова, с. 83).

Порядкові числівники відмінюються як прикметник І-ої групи.

В п р а в а 10. Знайдіть числівники кількісні та порядкові; визначте їхній відмінок і число. Перекладіть текст на рідну мову:

S u m m a r i u m h i s t o r i a e R o m a n a e

Annos numerabant Romani ab anno Urbis conditae (ab Urbe condita = ab U.c.), qui annus fuit ante aeram nostram septingentesimus quinquagesimus tertius. Initio reges per annos

circiter ducentos quinquaginta civitatem ad arbitrium suum rexerunt. Anno quingentesimo nono, sive ab Urbe condita ducentesimo quadragésimo quarto, postquam expulsus est ex regno Tarquinius Superbus, creati sunt duo annui consules, qui potestatem parem habebant atque alter alterum coërcebat. Hunc statum quinque fere saecula observaverunt Romani. Iam anno ducentesimo sexagesimo sexto tota fere Italia in potestate Romanorum fuit.

Deinde Romani cum Carthaginensibus tribus bellis Punicis dimicaverunt atque urbem Carthaginem deleverunt. Tum Hispaniam, Macedoniam, Graeciam, alias regiones subegerunt. Anno tricesimo imperium occupavit Augustus, qui primus imperator populi Romani fuit. Imperatoribus paruit imperium Romanum usque ad quadringentesimum septuagesimum sextum aerae nostrae, sive millesimum ducentesimo tricesimo ab Urbe condita.

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Назвати кількісні числівники до 20.
2. Назвати порядкові числівники до 10.
3. Як утворюються десятки?
4. Як утворюються сотні?
5. Пригадати слова з рідної та англійської мови — похідні від латинських числівників.
6. Як відмінюються порядкові числівники?

Урок 11

3 . C o n j u n c t i v u s

Дієслово не має форм майбутнього часу в умовному способі.

А c t i v u m . у Praesens в I-й дієвідміні голосна „а“ основи змінюється на „е“; (в II, III, IV дієвідмінах між основою і закінченням виступає суфікс „а“). Для Imperfectum характерний суфікс „re“; для Perfectum — „eri“; для Plusquamperfectum — „isse“.

Passivum. Часи Praesens та Imperfectum відрізняються від активу лише своїми пасивними особовими закінченнями.

Perfectum = дієприкметник +esse в Praesens Coniunctivus.

Plusquamperfectum = дієприкметник +esse в Imperf. Coniunctivus.

Дієслівні суфікси (зведена таблиця)

		Indicativus	Coniunctivus	
основа презенс	Praesens	—	„a“ (крім I-ї дієвідміни)	Activum i
	Imperfectum	-ba-	-re-	Passivum
	Futurum I	„e“ або „b“ (з будь-якою глосною крім „a“)	нема часу	
основа перфект	Perfectum	—	-eri-	Activum(y
	Plusquamp.	-era-	-isse-	Passivum ці часи складні)
	Futurum II	-eri-	нема часу	

Вправа 2. Визначте особу, число, час, стан і спосіб дієслів. Перекладіть на рідну мову:

1. Do ut des.
2. Gaudeamus igitur iuvenes dum sumus.
3. Amorem canat aetas prima.
4. Fiat lux.
5. Pereat mundus et fiat iustitia.
6. Qui non laborat, non manducet.
7. Pereant, qui ante nos nostra dixerunt!
8. Unum habemus os, duas autem aures, ut plus audiamus, minus dicamus.
9. Feci, quod potui, faciant meliora potentes.
10. Neminem cito laudaveris, neminem cito accusaveris.
11. Naturam expellas furca, tamen usque recurret.
12. Quid-quid agis, prudenter agas et respice finem.
13. Edimus, ut vivamus, non vivimus, ut edamus.
14. Cura et valeas!
15. Omnia vincit amor, et nos cedamus amori.
16. Si tibi deficient medici, medici tibi fiant haec tria: mens laeta, requies, moderata diaeta.
17. Cum recte vivis, ne cures verba malorum!
18. Amemus patriam!
19. Oderint me, dummodo metuant!
20. Emas non quid opus est, sed quod necesse est.
21. Memoria

minuitur, nisi cum exerceas. 22. Leges breves esse debent, quo facilius ab imperitis teneantur! 23. Arbor honoretur cuius nos umbra tuetur! 24. Audiatur et altera pars!

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Яких часів дієслово не має в умовному способі?
2. За допомогою яких суфіксів утворюється умовний спосіб часів Praesens, Imperfectum у пасивному стані?
3. Чим відрізняються часи Praesens, Imperfectum пасивного стану?
4. Як утворюються Perfectum, Plusquamperfectum пасивного стану?
5. Вивчити дієслівні суфікси, наведені у зведеній таблиці.

Урок 12

І н ш і ф о р м и д і є с л і в

1. І н ф і н і т и в теперішнього часу пасивного стану (Infinitivus Praesentis Passivi). Напр.: amari — „бути коханим“, legi — „бути читаним, прочитаним“.
2. І н ф і н і т и в минулого часу, активного стану (Infinitivus Perfecti Activi). Напр.: amavisse — „що мав покохати“.
3. Д і є п р и к м е т н и к теперішнього часу, активного стану (Participium Praesentis Activi). Напр.: amans, ntis — „кохаючий, кохаючи“.
4. Д і є п р и к м е т н и к майбутнього часу, активного стану (Participium Futuri Activi). Напр.: amaturus, a, um — „маючий намір покохати“.
5. Г е р у ' н д і у м (Gerundium) — віддієслівний іменник. Вживається лише у непрямому відмінку однини. Напр.: Gen. legendi — „читання“, Dat. legendo — „читанню“, Acc. ad legendum — „до читання“, Abl. legendo — „читанням, для читання“.
6. Г е р у н д і ' в у м (Gerundivum) — віддієслівний прикметник. Напр.: legendus, a, um — (який) треба прочитати, повинен бути прочитаний.

7. **Супіну́м** (Supinum) — віддієслівний іменник (лише у двох відмінках) Acc. Sing. legitum — „аби читати“. Dat. (Abl.) Sing. legitu — „до читання, щоб читати“.

8. **Наказовий** спосіб майбутнього часу активного стану (Imperativus Futuri Activi). Напр.: amato — „повинний покохати“ (ти, він); amatote (amanto) — „покохати повинні (ви, вони)“.

9. **Сполучення дієприкметника** майбутнього часу активного або пасивного стану з дієсловом esse (Coniugatio periphrastica activa et passiva). Напр.: amaturus sum –(я) маю намір кохати; amandus sum – (мене) повинні кохати.

Вправа 12. Визначте форми дієслів. Перекладіть речення на рідну мову:

1. De gustibus et coloribus non est disputandum. 2. Docendo discimus. 3. Horribile dictu. 4. Modus vivendi. 5. Ave Caesar, morituri te salutant! 6. Castigare ridendo mores. 7. Quod erat demonstrandum. 8. Volens nolens. 9. Volentem ducunt fata , nolentem trahunt. 10. Si vis amari ama! 11. Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes. 12. Nuno est bibendum! 13. Vox clamantis in deserto. 14. Consulenti caput numquam dolet. 15. Ceterum censeo Carthaginem esse delendum. 16. Non progredi, est regredi. 17. Aiunt multum legendum esse non multa. 18. Verum consilium, apud initio auditu grave est, postea fit iucundum. 19. Et ridendo mores corriguntur. 20. P.S. = Post scriptum. 21. Praeceptor docendo discit, discipulus errando. 22. Si fueris Romae, Romano vivito more, si fueris alibi, vivito sicut ibi. 23. Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris. Nescio, sed fieri sentio et excrucior.

Контрольні запитання

1. Чим відрізняється інфінітив теперішнього часу пасивного стану від активного ?
2. Як утворюється дієприкметник теперішнього часу активного стану?
3. Яка різниця між герундієм і герундівом?
4. Що таке супіну́м?
5. Як утворюється наказовий спосіб майбутнього часу активного стану?

Урок 13

СИНТАКСИЧНІ ЗВОРОТИ

1. Accusativus cum Infinitivo (знахідний відмінок з інфінітивом). Відповідає підрядному реченню, яке вводиться сполучником „що“, „щоб“. Він виступає

після дієслів зі значенням: „говорити“, „думати“, „бачити“, „здаватись“ та інших. Напр.: *Puto fratrem dormire* – „Я думаю, що брат спить“. В англ. мові: *I see the man go in the street* – „Я бачу, що людина йде по вулиці“.

2. *Nominativus cum Infinitive* (називний відмінок з інфінітивом). Відрізняється від *Acc. cum Inf.* тим, що дієслово, яке вимагає цього звороту, стоїть у пасиві, а перекладається безособово. Напр.: *Homerus caecus esse dicitur* — «Говорять, що Гомер (є) сліпий».
3. *Ablativus Absolutus* (орудний незалежний). Замінює підрядні речення часу, причини, умови та інші, що починаються сполучниками „коли“, „тому що“, „після того, як“. Напр.: *Malo accepto stultus sapit* — “Дурень розумнішає після того, як перетерпить лихо”.

В п р а в а 13. Визначте, який з синтаксичних зворотів ужитий в реченні. Перекладіть речення на рідну мову.

1. *Notum est amorem caecus esse.*
2. *Caesare necato triumviri rempublicam obtinuerunt.*
3. *Cyrus Asia subacta cum scythis bellavit.*
4. *Cato dixit litterarum radices amares esse fructus iucundiores.*
5. *Thales docebat aquam esse initium rerum.*
6. *Orpheus cantu suo etiam bestias et saxa et arbores flexisse dicitur.*
7. *Socrates: „Scio, inquit, me multa nescire; itaque multo sapientior sum quam homines, qui putant se omnia scire“.*
8. *Duobus litigantibus tertius gaudet.*
9. *Qui tacet, consentire videtur.*
10. *Hominem te esse memento.*
11. *Aegro dum anima est, spes esse dicitur.*
12. *Dic, hospes, Spartaе nos te hic vidisse iacentes, dum sanctis patriae legibus obsequimur!*
13. *Pro patria sit dulce mori licet, atque decorum vivere pro patria dulcius esse puto.*
14. *Oscitante uno deinde oscitat et alter.*
15. *Etiam sanato vulnere cicatrix manet.*
16. *Consuetudo et mos vim legis habere videntur.*
17. *Roma deliberante Saguntum perit.*
18. *Recuperata pace artes florescunt.*

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Поясніть, що собою являє синтаксичний зворот *Accusativus cum Infinitivo* ?
2. Яка різниця між *Nominativus cum Infinitivo* і *Acc. Cum Inf.* ?
3. Порівняти зворот *Accusativus cum Infinitivo* з аналогічним явищем в англійській мові.

4. З чого складається зворот Ablativus Absolutus ?

5. Як він перекладається на рідну мову?

Урок 14

А Ф І К С А Л Ь Н Е С Л О В О Т В О Р Е Н Н Я

Префікси:

a-, ab-, abs-: означає „віддалення“. Напр.: abstrahere (abstrah, abstract) — відтягувати, відводити ; пор. укр. абстрактний; англ. abstract, abstraction.

ad-: означає „наближення до чогось“, напр., adaequare (adaequat, adaequat) — порівнювати, прирівнювати ; пор. укр. адекватний; англ. adequate, adequation.

amb-: означає „навколо, кругом“, напр., ambitio, onis — ходіння навколо, шанобство; пор. укр. амбіція; англ. ambition, ambient.

bi-: означає „подвоєння“, напр., biceps — двоголовий ; пор. укр. біцепс; англ.: biceps.

circum-: означає „рух навколо“, напр. circumscribere — описувати коло; пор. укр. циркулювати, циркуль; англ. - circumscribe.

con-, com-, col-, cor-: означає з'єднання, напр., compositus — складений, collectio — колекція, correctio — виправлення; пор. укр. композиція, колекція, корекція; англ. — composite, collection, correction.

post-: означає „після, пізніше“, напр., postscriptum (скорочено P. S.) — після написаного; пор. укр. постскриптум; англ. postscript.

contra- — означає „проти“, напр., contradictio — протиріччя; пор. укр. контратака, контра; англ. contradict.

de-, des-: означає „позбавлення якості“, напр., degener — той, що виродився, зіпсований; пор. укр. дегенерат, англ. degenerate.

dis-: означає „розділення“, напр. discordi — роздрат, сварка; пор. укр. дислокація, дисгармонія; англ. discord.

in-, im-: означає „рух ззовні всередину“, напр. importare — ввозити ; пор. укр. імпорт; англ. import.

in-, im-, il-, ir-: означає „відсутність якості“, напр., invalidus — нездоровий, imperfectum — недосконалий, illicitus — недозволений, irritus — недійсний; пор. укр. інвалід; англ. invalid, imperfect, illicit, irritate.

ex-, e- : означає „рух з середини назовні“, напр. exportare — виносити; пор. укр. експорт; англ. export.

inter- : означає „положення між чимось“, напр. intervallum — проміжок, відстань; пор. укр. інтервал; англ. interval.

pro- : означає „рух вперед“, напр. propellere — гнати попереду, рухати; пор. укр. пропелер; англ. propeller.

re- : означає „рух назад, знову“, напр. regressus — зворотний рух, відступ; пор. укр. регресс; англ. regress.

sub- : означає „положення внизу, під чимось“, напр. subiectus — підкорений, підданий; пор. укр. суб'єкт; англ. subject.

super- : означає „підсилену дію, або якість“, напр. superlatus — перебільшений; пор. укр. суперобкладинка; англ. superlative.

trans- : означає переміщення. Напр. transportare — перевозити; пор. укр. транспортувати; англ. transport.

С у ф і к с и

-tor- : означає „діючу особу“, напр. orator, lector; пор. укр. оратор, лектор; англ. orator, lector.

-arium : означає „сховище, або дії“, напр. aquarium — пор. укр. акваріум; англ. aquarium.

-torium : означає „місце, де відбувається дія“; напр. auditorium — аудиторія; пор. укр. аудиторія; англ. auditorium.

-ulus, -culus, -ellus, -illus : означає „зменшення, здрібнення“, напр. particula — частка; пор. укр. матрикул; англ. particle.

В п р а в а 14. Перекласти латинські слова та відшукати їхні етимологічні відповідники чи новотвори з відповідними афіксами в укр. та англ. мові:

1. Absentia; 2. ablativus; 3. abdicatio; 4. abbreviare; 5. aditus; 6. admissio; 7. adoptare, 8. adventus; 9. ambiguus; 10. ambidexter; 11. bipes; 12. biennium; 13. circumferre; 14. circumscribere; 15. circum; 16. circumcisum; 17. concordia; 18. contractio; 19. communitas; 20. compositio; 21. complicare; 22. componere; 23. complexus; 24. postponere; 25. posteritas; 26. contrarie; 27. demissio; 28. defectus; 29. distantia; 30. distributio; 31.

discriminare; 32. discludere; 33. influere; 34. includere; 35. impulsus; 36. immigrare; 37. indirectus; 38. indispositus; 39. indocilis; 40. impossibilis; 41. excusare; 42. exclamare; 43. expositus; 44. expellere; 45. interventus; 46. intervenire; 47. progressus; 48. prospectus; 49. proiectus; 50. providentia; 51. proclamare; 52. reflectere (reflex, reflex); 53. recursus; 54. reportare; 55. reclamare; 56. subscribere; 57. suburbium; 58. superbus; 59. superfluus; 60. translatio; 61. transgressio; 62. transcribere; 63. transitus; 64. spectator; 65. auctor; 66. herbarium; 67. territorium; 68. homunculus.

К о н т р о л ь н і з а п и т а н н я

1. Назвіть паралелі слів з рідної мови, де виступають латинські префікси.
2. Пригадайте, які англійські слова ви знаєте з латинськими префіксами.
3. Наведіть приклади зі словникового фонду української мови, які мають латинські суфікси.
4. Які слова англійської мови мають згадані латинські суфікси?

Частина II. ТЕКСТИ ДЛЯ ЧИТАННЯ

При роботі над текстами студентами пропонується така послідовність : читання вголос, переклад речень на рідну мову, граматичний аналіз.

Читаючи вголос, слід звертати особливу увагу на короткість чи довготу голосної передостаннього складу, як основного чинника, що впливає на місце наголосу в слові.

При перекладі рекомендується користуватися загальним латинсько-російським словником. Зроблений за його допомогою переклад слід порівняти з художнім перекладом, який подано в кінці розробки.

До лексико-граматичного аналізу входить: а) морфологічний аналіз (будова слова, основні форми тощо); б) синтаксичний аналіз (структура речень, звороти); в) етимологія слів та співставлення їх з англійськими, українськими та російськими відповідниками.

Перед опрацюванням поетичних творів необхідно ознайомитися з найважливішими правилами латинського віршування (див. стор. 42). При аналізі цих текстів треба звернути увагу на особливості латинського віршування, визначивши при цьому, яким розміром вони написані.

C a l e n d a r i u m R o m a n o r u m

Apud Romanos initio Martius primus anni mensis erat, Aprilis alter, Maius tertius, Iunius quartus. Quintili, quinto mensi, postea, quod C.Iulius Caesar hoc mense natus erat, nomen erat Iulius. Sextilis, sextus mensis, ex imperatore Augusto Augustus nominabatur. Menses proximi olim, ut nomina ipsa docent, erant menses septimus, octavus, nonus, decimus. –Primo mensis diei nomen erat Kalendae, septimo diei mensium Martii Mai, Iulii, Octobris nomen Nonae, quinto decimo diei eorundem mensium nomen Idus. Ceterorum mensium Nonae erant quinto mensis die, Idus tertio decimo. C.Iulius Caesar anno ante aeram nostram quadragesimo sexto decrevit, ut annus trecentos sexaginta quinque dies haberet, quarto sitem cuique anno dies trecentos sexagesimus sextus adiceretur. Hoc ordine annorum Romani itemque gentes Christianae usae sunt usque ad aetatem papae Gregorii tertii decimi. Qui anno millesimo quingentesimo octogesimo altero ordinem annorum confusum correxit.

N o n n u l l a r e g e P h i l i p p o

1. Demosthenis temporibus multi a Philippo , rege Macedonum, pecunia corrupti sunt. Itaque, rex interrogatus, quos odisset maxime et quos amaret: “Eos, - inquit, - qui prodere volunt, amo maxime; eos vero, qui iam prodiderunt, odi”.

2. Cum Alexander quondam Macedonum benevolentiam largitionibus sibi conciliare conatus esset, Philippus eum his verbis increpuit: “Sperasne eos tibi fideles esse futuros, quos pecunia tibi conciliaveris? Scito, amorem non auro emi, sed virtutibus”.

D e T h e s e o

Aegeus, rex Atheniensium, filium Minois, qui in insula Cretae regnabat, necavit. Cum hic mortem filii comperisset, cum multis navibus ad oram Atticae venit et Athenas expugnavit. Ut filii mortem vindicaret, Atheniensibus imperavit, ut certis temporis spatiis certum numerum adolescentium et virginum in Cretam navibus portarent. Illi Minotauro, bestiae saevissimae, in

cibi loco praebebantur. Minotaurus autem in labyrintho, opere illo Daedali artificis, custodiebatur, ex quo nemo exitum reperire poterat.

Theseus, Aegei filius, qui in Peloponneso educatus erat, cum in patriam venisset et de calamitate gravi audivisset, partem oravit, ut socius esset miserorum, qui eo tempore in Cretam navigare debebant. “Ego, pater, -inquit,- beluam illam necabo et hanc poenam turpem finiam”. Pater filio oranti obsecutus est.

Theseus, cum in Cretam venisset cum comitibus in labyrinthum pervenit et post pugnam acerrimam Minotaurum occidit. Tum auxilio Ariadnae, filiae Minois quae misericordia adolescentis mota erat, reditum e labyrinthi erroribus repperit et cum comitibus in patriam revertit. Sed parti adventu suo mortem paravit. Ille enim filio imperaverat, ut, si conservatus esset, color velorum in reditu albus esset. Theseus autem verba partis memoria non retinuerat et vela nigra, quae erant calamitatis signum, non mutaverat. Aegeus, qui ad litus maris in saxo sedens filii adventum exspectabat, cum vela nigra vidisset, in mare se praecipitavit, quod ex eo tempore Aegaeum est appellatum.

N o n n u l l a d e S o c r a t e p h i l o s o p h o

1. Atheniensia quidam adolescentulum cum paedagogo ad Socratem misit, ut indolem eius inquireret. Paedagogus: “Pater, -inquit, -ad te, Socrates, misit filium, ut eum videres”. Socrates: “Loquere, -inquit,- adolescens, ut te videam”.
2. Xantippe, Socratis philosophi uxor, morosa admodum fuisse fertur et iurgiosa, irisque et molestris muliebribus per diem perque noctem scatebat. Has eius intemperies in maritum Alcibiades demiratus, interrogativ Socratem, quaenam ratio esset, cur mulierem tam acerbam domo non exigeret. “Quoniam, - inquit, Socrates, -cum illam domi talem perpetior, insuesco et exerceor, ut ceterorum quoque fortis petulantiam et iniuriam facilius feram.”

D e L e o n i d a

1. Anno ante aeram nostram quadringentesimo octogesimo Xerxes, rex Persarum ingentem exercitum ex Asia in Europam duxit, ut Graecos, a quibus Dareus victus eras, bello persequeretur. Ubi Hellespontus angustissimus erat, duobus pontibus fretum iunxit ibique septem diebus totidemque noctibus copias traduxit. Postquam exercitum traduxit, milites lustravit.

Erant septies decies centena milia peditum, equitum octoginta milia. Ad tantas copias terrestres accedebant non minus magnae maritimae, nam rex mille ducentas naves longas comparaverat et duo milia onerariarum.

2. Aditus in Graeciam per Thermopulas patebat angustissimus; ab altera enim parte mons praeceps et altissimus, ab altera mare viam elaudebat, quae vix duobus carris spatium debet. Itaque Graeci Thermopylas, portam Graeciae occupare constituerunt et sex milia militum quibus Leonidas, rex Spartanorum, praecerat, ad illum locum miserunt. Xerxes, cum Thermopylas appropinquaret audiretque, quam parvo numero copiarum angustiae tenerentur, ad Leonidam legatos misit postulatum, ut arma traderet. Sed ille respondit: “Veni et cape”. Notum est quoque, quid legatis a milite quodam Spartano responsum sit, cum illi dixissent: “Sagittae nostrae vobis lucem diei legent”, “Itaque”, -inquit ille, - in umbra pugnabimus”.

3. Xerxes, cum quattuor dies expectavisset neque Graeci arma tradidissent, militibus imperavit, ut eos caperent et adducerent. Sed nihil valuerunt ingentes regis copiae contra Graecorum virtutem : postquam magnus numerus Persarum aut vulneratus aut interfectus a Graecis cecidit, reliqui fugati sunt. Tum rex, ira incensus, contra Graecos decem milia electorum militum, qui immortales vocabantur, misit, sed illi quoque repulsi sunt. Cum rex iam de victoria desperaret, proditor inventus est. Nam Ephialtes, Graecus quidam, Xerxi semitam, per montes ad Thermopylas ducentem, monstravit et magnam manum fortissimorum Persarum in tergum Graecorum perduxit.

4. Leonidas, cum id cognovisset, omnes socios dimisit; ipse cum exiguis suis copiis manere constituit, nam acceperat hoc oraculum: “Aut delebitur Sparta, aut rex interficietur”. Praeter trecentos Spartanos cum Leonida fuerunt septingenti Thespiensis, qui ultro remanserant. Graeci diu impetum Persarum sustinuerunt et fortissime pugnantes ad unum omnes interfecti sunt. Omnes, eodem loco, quo ceciderant, sepulti sunt. Ad eorum honorem columna posita est, in qua scriptum erat: “Die, hospes, Spartae nos te hic vidisse iacentes dum sanctis patriae legibus obsequimur”. Haec clades clarior est, quam multae victoriae. Memoria igitur horum Spartanorum immortalis est neque unquam delebitur.

1. Cum Alexander Magnus piratam comprehensum interrogavisset, quo iure maria infestaret, ille: „Eodem iure,- inquit, -quo tu orbem terrarum. Ego, quia parvo navigio id facio, pirata vocor, tu, quia id magno exercitu facis, imperator”. Tum Alexander hominem inviolatum dimisit.
2. Alexander Magnus urbem Lampsacum expugnare constituit. Copias iam ad urbem adducenti Anaximenes praeceptor obvius fuit. Rex, cum metueret, ne ille se a consilio suo averteret: “Nunquam, - inquit, -quod rogaveris, a me impetrabis”. Tum philosophus : “Rogo te, - inquit, ut Lampsacum diruas”. Ita urbs servata est.
3. Apelles, pictor illius aetatis clarissimus, Alexandrum, regem Macedonum, pinxit equitantem. Quam imaginem cum rex minus laudaret, quam meruerat artifex, equus Alexandri interea adductus picto equo sicadhinavit, quasi verus esset equus. Tum Apelles: “O rex, - inquit, -equus tuus, ut video, picturae, peritior est, quam tu”.

N o n n u l l a d e D i o g e n e p h i l o s o p h o

1. Diogenes proici se post mortem iussit inhumatum ; tum amici : “Volucrisne et feris?” “Minime vero,- inquit, - sed bacillum propter me quo eas abigam , ponitote”. “Quomodo poteris, -illi, -non enim senties?” “Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?”
2. Diogenes Alexandro roganti, ut diceret, si quid opus esset: “Nunc quidem paulum, - inquit, -a sole”. Offecerat Alexander, cum ab eo discederet, amicis suis: “Nisi Alexander essem, - inquit, - libenter essem Diogenes”.
3. Salse ridebat Diogenes inertiam et incuriam Megarensium, qui liberos suos nullis bonis artibus instruebant, curam vero pecorum diligentem habebant. “Malo, - inquit, - me arietem esse Megarensis alicuius, quam filium”.
4. Diogenes philosophus, qui aliquando accensam lucernam manu tenens in foro ambulabat, a civibus interrogatus, cur lucerna accendisset, cum meridies esset: ” Hominem, - inquit, -quaero”.

M.T. Cicero

O r a t i o p r i m a c o n t r a C a t i l i n a m

I. 1. Quouaque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quam diu etim furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? Constrictam iam horum omnium scientia teneri coniurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? 2. O tempora! o mores! Senatus haec intellegit, consul videt; hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemoue nostrum: nos autem, fortes viri, satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem oportebat, in te conferri pestem, quam tu in nos iam diu machinaris.

C.I. Caesar

Commentarii de bello Gallico

(Descriptio Galliae, lib. VI, cap.XI)

Gallia est divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere cotidianis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initum capit a flumine Rhodano, continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum, vergit ad septentriones. Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur, pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni, spectant in septentrionem et orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceani, quae est ad Hispaniam, pertinet, spectat inter occasum solis et septentriones.

(Descriptio Britanniae, lib. V, cap. XII-XIV)

-XII-

Britanniae pars interior ab iis incolitur, quos natos in insula ac belli inferendi causa ex Belgio transierunt (qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt,) et bello illato ibi permanserunt atque agros colere coeperunt. Hominum est infinita multitudo creberrimaque aedificia fere Gallicis consimilia, pecorum magnus numerus. Utuntur aut nummo aeneo aut teleis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum, sed eius exigua est copia, aere utuntur importato. Materia cuiusque generis ut in Gallia est, praeter fagum atque abietem. Leporem et gallinam et anserem gustare fas non putant, haec tamen alunt animi voluptatisque causa. Loca sunt, temperatiora quam in Gallia remissioribus frigoribus.

-XIII-

Insula natura triquetra, cuius unum latus est contra Galliam. Huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere omnes ex Gallia naves appellantur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. Hoc pertinet circiter milia passuum quingenta. Alterum vergit ad Hispaniam atque occidentem solem; qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut aestimatur, quam Britannia, sed pari spatio transmissus atque ex Gallia est in Britanniam. In hoc medio cursu est insula, quae appellatur Mona; complures praeterea minores subiectae insulae existimantur, de quibus insulis nonnulli scripserunt dies continues XXX sub bruma esse noctem. Nos nihil de eo percontationibus reperiebamus, nisi certis ex aqua mensuris breviores esse quam in continenti noctes videbamus. Huius est longitudo lateris, ut fere illorum opinio, septingentorum milium. Tertium est contra septentriones, cui parti nulla est obiecta terra, sed eius angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. Hoc milia passuum octingenta in longitudinem esse existimatur. Ita omnis insula est in circuiti vicies centum milium passuum.

-XIV-

Ex his omnibus longe sunt humanissimae, qui Cantium incolunt, quare regio est maritima omnis, neque multum a Gallica differunt consuetudine. Inferiores plerique frumenta non serunt, sed lacte et carne vivunt pellibusque sunt vestiti.

Omnes vero se Britanni vitro inficiunt quod caeruleum efficit colorem, atque hoc horridiore sunt in pugna aspectu; capilloque sunt promisso atque omni parte corporis rasa praeter caput et labrum superius. Uxores habent deni duodenique inter se communes ex maxime fratres cum fratres cum fratribus parentesque cum liberis; sed si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, quo primum vigro quaeque deducta est.

Th. Procopovicz

Epistola ad A.H. Franke

Viri admodum reverendi

fratres carissimi!

... Est enim, mihi credite, Russia optimorum virorum feracissima, sed illa tamen, veluti pretivas metalla, hactenus sepulta iacuerunt: diu defuit, qui ea eruret, coqueret et poliret.

Theophanes, episcopus Plescoviensis.

Petropoli 1720 quarto Idus Martii.

P o s t s c r i p t u m . Quo maior sit laboribus vestris et seges et messis, en vobis aliquid et ex parte nostra. Mittimus tres studiosos, Basilium, Ioannem minorem et Ioannem natu maiorem. Basilium ingenii non pessimi est, tinctus rudimentis rhetoricis, qualia quidem apud nostros esse possunt. Hunc commendamus, ut eiusdem facultatis succo meliore imbuatur. Historiae insuper, eiusque luminibus chronologiae et geographiae studeat et linguas latinam atque cum arithmeticis fundamenta sensim percipiat. Puer Ioannes ingenio etiam scintillare videtur, nec parva minari. Hic forte opterit et latinam linguam simul discere, vestramque teutonicam ex colloquiis paulatim imbibere. Anne possit etiam, paucis geometricis praelibatis geographiae rudimentis assuefieri. Vos iudicaveritis melius. Ingenium alterius Ioannis non ita exploratum habemus. Quare, si cerebrum eius ex dexteriore luto factum appareat, forte saltem organicae musicae adsuffiet. Sed precor veniam, quod haec scribam, et quasi vobis rationem instituendi praescribam: vos viri optimi, optime eorum ingenia expendetis, et ut sua unicuique propinetis ... Habemus enim eos pro filiis, et quibus nos destituimur, illi ut affatim possideant, optamus citra invidiam, quinimo non aliter, ac si nobismet ipsis expetimus ...Seque ipsos per haec studia non tam proprio, quam publico bono consecratos esse perpetuo cogitare doceantur, et severa coercentur disciplina.

НАЙВАЖЛИВІШІ ПРАВИЛА ЛАТИНСЬКОГО ВІРШУВАННЯ

Будова латинського вірша полягає в чергуванні довгих і коротких складів. Короткий склад позначають знаком, а довгий — знаком _.

Найменшою одиницею міри при метричному аналізі латинського вірша приймають одну *мору* (*мога*) — час, який потрібен для вимовляння одного короткого складу. В музиці це знак ♪.

Довгий склад містить дві мори, а тому дорівнює двом коротким. У музиці це ♪♪.

Одиницею ритму у латинському вірші є стопа. Вона складається з двох частин: з наголошеного складу (*арза*) та ненаголошеного (*теза*).

В і р ш о в і с т о п и :

1. Дактиль: _ напр.:
2. Анапест: _ напр.:
3. Ямб: _ напр.:
4. Хорей: _ напр.:
5. Трибрах: замінює ямб або хорей.
6. Спондей: _ _ замінює дактиль або анапест.

Елізія — злиття двох голосних. Вона буває, коли одне слово закінчується на голосну або “h”, “um”, а наступне — починається на голосну або “h”. Напр.:

Litora; mult (um) ill (e) et terris iactatus et alto.

(Горя він досить зазнавав, суходолами й морем блукавши).

Цезура — це пауза, яка ділить вірш на дві частини. Позначається двома вертикальними лініями ||.

Arma virumque sano, Troiae qui primus ab oris.

(Збройного славлію звитяжця, що перший з надмор'їв троянських).

О с н о в н і р о з м і р и :

1. Гекзаметр дактилічний — вірш, складений з шести стоп дактилічних. Цезура найчастіше припадає на третю стопу. Напр.:

Ite meis manibus gestati saepe libelli.

(В путь вирушайте, книжки, що часто гортав я і пестив).

2. Пентаметр дактилічний — це гекзаметр дактилічний, у якому бракує тези в третій стопі і в шостій. Цезура ділить цей вірш на дві рівні частини — по дві з половиною стопи. Напр.:

Ite meus splendor, luxque decusque meum!

(В путь, моє сяйво, ідіть! Втіхо й окрасо моя!)

3. Триметр ямбічний — складається з шести стоп, які групуються в три подвійні. Напр.:

(Щасливий той, хто вільний від турбот усіх).

Е л е г і й н и й д и с т и х — двовірш, у якому перший рядок — гекзаметр, а другий — пентаметр.

Ite meus manibus gestati saepe libelli

Ite meus splendor, luxque decusque meum.

(В путь вирушайте, книжки, що часто гортав я і пестив

В путь, моє сяйво, ідіть! Втіхо й окрасо моя!)

Ovidius N.

M o n u m e n t u m

Iamque opus exegi, quod nec lovis ira nec ignis

Nec poterit ferrum nec edax abolere vetustas.

Cum volet illa dies, quae nil nisi corporis huius

Ius habet, incerti spatium mihi finiat aevi:

Parte tamen meliore mei super alta perennis

Astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum.

Quaque patet domitis Romana potentia terris,

Ore legar populi, perque omnia saecula fama,

Si quid habent veri vatum praesigia, vivam.

Horatius F.

A d M e l p o m e n

Exegi monumentum aere perennius
 Regalique situ pyramidum altius,
 Quod non imber edax, non Aquilio impotens
 Possit diruere aut innumerabilis
 Annorum series et fuge temporum.
 Non omnis moriar, multaque pars mei
 Vitabit Libitinam: usque ego postera
 Crescam laude recens, dum Capitolium
 Scandet cum tacita virgine pontifex.
 Dicar, qua violens obstrepit Aufidus
 Et qua pauper aquae Daunus agrestium
 Regnavit populorum, ex humili potens
 Princeps Aeolium carmen ad Italos
 Deduxisse modos. Sume superbiam
 Quaesitam meritis et mihi Delphica
 Lauro cinge volens, Melpomene, comam.

A d L e u c o n o e n

T u ne quaesieris (scire nefas) quem mihi, quem tibi
 Finem di dederint, Leuconoe, nec Babilonios
 Temptaris numeros, ut melius, quidquid erit, pati
 Seu plures seu tribuit Iuppiter ultimam,
 Quae nunc oppositus debilitat pumicibus mare
 Tyrrhenum: sapias, vina liques, et spatio brevi
 Spem longam reseces. Dum loquimur, fugerit indiva
 Aetas: carpe diem quam minimum credula postero.

Catullus V.

A d C i c e r o n e m

Disertissime Romuli nepotum

Quot sunt quotque fuere, Marce Tulli,
 Quotque post aliis erunt in annis,
 Gratias tibi maximas Catullus
 Agit pessimus omnium poeta
 Tanto pessimus omnium poeta,
 Quanto tu optimus omnium patronus.

Vergilius M.

A e n e i s (I , I - X I)

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
 Italiam fato profugus Laviniaque venit
 Litora; multum ille et terris iactatus et alto
 Vi superum, saevae memorem Iunonis ob iram,
 Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
 Inferretque deos Latio, genus unde Latinum
 Albanique partes atque altae moenia Romae.
 Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
 Quidve dolens regina deum tot volvere casus
 Insignem pietate virum, tot adire labores
 Impulerit. Tantaene animis caelestibus irae?

Phaedrus

C a n i s p e r f l u v i u m c a r n e m f e r e n s

Amitit merito proprium qui alienum adpetit,
 Cansis , per flumen carnem cum ferret, natans
 Lympharum in speculon vidit simulacrum suum,
 Aliamque praedam ab altero ferri putans
 Eripere voluit: verum decepta aviditas
 Et quem tenebat ore dimisit cibum,
 Nec quem petebat adeo potuit tangere.

D e v u l p e e t u v a

Fama coacta vulpes alta in vinea
 Uvam adpetebat, summis saliens viribus
 Quam tangere ut non potuit, discendes ait:
 “Nondum matura es; nolo acerbam sumere”.
 Qui, facere quae non possunt, verbis alevant,
 Adscribere hoc debebunt exemplum sibi.

Procopovicz Th.

D e p o n t i f i c a i n G a l i l e u m s e n t e n t i a

Cur naturae agilem vexas papa impie mystam?
 Quid tale hic merut, dice tyranne, senex?
 Papa furis? n’iste tuos inquirat in orbis,
 Nec ruit in sacros insidiosus agros.
 Styx ubi defunctos expurgat torrida manes,
 Aut ubi sunt artis dique deaeque tuae.
 Haec tellus vera et tua falsa, ne exstitit unquam:
 Ista deus finxit sydera, vestra dolus.
 Ast, ast, officium nostrum iubet usque cavere,
 Consona ne plebem nomina decipiant.
 ... Barbara balbuties coeli lex infima mundi
 Te Galilaeanas exagitare faces?
 Se lyncaee aciem damnare nefaria, mentis?
 Nempe magis, quam lynx, putida talpa videt.

Навчальна та наукова література

- а) 1. Ярхо В.Н., Лобода В.І. Латинська мова. – М.: Просвіта, 2002.- 384с
2. Яковенко Н.М., Миронова В.М. Латинська мова. – Київ: Знання, 2005. – 541 с.
3. Кацман Н.Л., Покровська З.А. Латинська мова. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 456 с.
4. Яковенко Н.М., Трипуз В.М. Латинська мова. – Київ: ВШ., 1993. –360с
5. Литвинов В.Д., Скоріна Л.П. Латинська мова. – Київ, ВШ., 1990.-247с.
- б) 1. Мирослава Шах-Майстренко Латинська мова. – П.: ПОІППО, 2001- 153 с.
2. Скорина Л.П. Чумакова Л.П. Латинська моваю – К.:Атіка, 2004-416 с.
3. Ставнюк В.В. Юридична латина. Київ, „Аквілон прес”, 1997. – 158 с.
4. Оленич Р.М. Латинська мова. – Львів: Світ, 2001. – 349с.
5. Корж Н.Г., Луцька Г.П. Із скарбниці античної мудрості. – К., ВШ., 1998.– 320с.

4. Теми для наукових студій (рефератів).

1. Виникнення і розвиток латинської мови.
2. Велич Римської імперії.
3. Легенди Стародавнього Риму.
4. Римська міфологія.
5. Латинська мова і сучасність.
6. Мати усіх мов.
7. Фразеологічна спадщина латинської мови в інших мовах світу.
9. Старовинні написи та дивізи.
10. Латинські запозичення в інших мовах.
11. Культура Стародавнього Риму.
12. Римський календар.
13. Видатні діячі Стародавнього Риму.
14. Латинізми в германських мовах.
15. Латинська фразеологія в українській мові.

5. Перелік питань до підсумкового контролю студентів.

■ Перекласти 5–6 латинських речень українською мовою.

■ Вміти перекласти 4-5 словосполучень з української мови на латинську.

– Знати всі розділи з фонетики, граматики та синтаксису та вміти відповісти на питання:

1. Правила вимови голосних (дифтонгів) та приголосних.
2. Граматичні категорії іменника.
3. Перша відміна іменників.
4. Друга відміна іменників.
5. Третя відміна іменників.
6. Четверта та п'ята відміна іменників.
7. Граматичні категорії дієслова.
8. Основні форми дієслова.
9. Основи латинського дієслова (основа інфекта, перфекта, супіна).
10. Дієвідміни.
11. Часи системи інфекта. Особові закінчення часів системи інфекта (активні та пасивні).
12. Утворення Praesens indicativi activi (теперішній час дійсного способу активного стану).
13. Утворення Imperfectum indicativi activi (минулий час недоконаного виду дійсного способу активного стану).
14. Утворення Futurum I indicativi activi (майбутній I дійсного способу активного стану).
15. Утворення наказового способу.
16. Часи системи перфекта. Утворення Perfectum indicativi activi (минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану).
17. Утворення Plusquamperfectum indicativi activi (давньоминулий час дійсного способу активного стану).
18. Утворення Futurum II indicativi activi (майбутній час дійсного способу активного стану).
19. Утворення Perfectum indicativi passivi (минулий час дійсного способу пасивного стану).

20. Утворення *Plusquamperfectum indicativi passivi* (давньоминулий час дійсного способу пасивного стану).
21. Утворення *Futurum II indicativi passivi* (майбутній час дійсного способу пасивного стану).
22. Утворення *Participium Perfecti passivi* (PPP).
23. Утворення *Participium Praesentis activi* (PPA).
24. Утворення *Participium Futuri activi* (PFA).
25. Прикметники I-II відмін.
26. Прикметники III відміни.
27. Утворення ступенів порівняння прикметників (звичайний, вищий, найвищий).
28. Інфінітивні звороти. *Accusativus cum Infinitivo*.
29. Інфінітивні звороти. *Nominativus cum Infinitivo*.
30. Умовний спосіб. Творення часів кон'юнктива.
31. Римська поезія.
32. Студенський гімн.
33. 60 латинських крилатих висловів.

